

פרשות בהר-בחוקותי

הברכות והקללות – המבנה ומשמעותו

- א. מבוא
ב. היחס הכמותי בין הברכות לקללות
ג. האפשרות למבנה בן שתי מחציות
ד. בין ארבעת המחזורים הראשונים לבין המחזור החמישי
ה. אחדותה של המחצית הראשונה
ו. סיכום

א. מבוא

הברכות והקללות שבפרשות בחוקותי, הפרשה החותמת את ספר ויקרא, הן חלקו השני של דיבור ארוך של ה' אל משה שנאמר לו **בהר סיני**, עוד בטרם הוקם המשכן ועוד בטרם החל הדיבור של ה' אל משה להינתן לו באהל מועד (- החל מראשו של חומש ויקרא, כאמור בפסוק הפותח אותו). חלקו הראשון של הדיבור הארוך הזה שניתן למשה בהר סיני הוא פרשת בהר כולה, ופתיחתו בפסוק:

כ"ה, א וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר.

חתימתו של הדיבור הזה באה בסיומן של הברכות והקללות, בסוף פרק כ"ו:

כ"ו, מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן ה' בְּיַד מֹשֶׁה וּבִיַּד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד מֹשֶׁה.¹

על הסיבה להופעתה של חטיבה זו הכוללת את פרשות בהר-בחוקותי רק בסופו של ספר ויקרא, אף שזמן אמירתה הוא כזמן אמירתן של פרשות יתרו ומשפטים – בחודש השלישי לצאת בני ישראל ממצרים, עמדנו בעיונו לפרשת בחוקותי בסדרה הראשונה – "פרשות בהר ובחוקותי – סיומו המרומם של ספר ויקרא". באותו עיון עמדנו גם על הקשרים ההדוקים בין פרשת בהר לבין הברכות והקללות שבפרשת בחוקותי.² קשרים אלו, ובעיקר העובדה ששתי הפרשות הללו נאמרו בדיבור אחד, הובילו אותנו למסקנה כי הברכות והקללות הללו נאמרו בעיקר על המצוות שבפרשת בהר – על שבת הארץ ועל היובל, לכל סעיפיהן.³

על אף השייכות הזו של הברכות והקללות למצוות שבפרשת בהר, ברור שהן מהוות יחידה ספרותית בפני עצמה, שיש לה מאפיינים תוכניים, סגנוניים ומבניים המבדילים אותה מקודמתה – פרשת בהר: פרשת בהר מכילה קובץ מצוות, ועל כן סגנונה משפטי; הברכות והקללות מהוות 'נאום' שהוא סוגה ספרותית בפני עצמה. בניינו של הנאום והרטוריקה המאפיינת אותו שונים מאוד מאלו של פרשה הלכתית, וזוהי הצדקה ספרותית להבחנה שעשו הקדמונים בין פרשת בהר לבין פרשת בחוקותי.⁴

הבחנה זו בין שני חלקי הדיבור של ה' אל משה מביאה אותנו לשאול: מהו המבנה הספרותי של נאום הברכות והקללות (כ"ו, ג-מו), וכיצד יכולה חשיפת המבנה לתרום להעמקה בהבנתה של היחידה הספרותית הזאת?⁵

ב. היחס הכמותי בין הברכות לקללות

המבנה של נאום הברכות והקללות – כ"ו, ג-מו – מוכתב לכאורה על ידי תוכנו, העובר שינוי דרסטי במעבר מפסוק יג לפסוק יד: עד פסוק יג ניתנות 'הברכות' בפסקה בת 11 פסוקים (ג-יג); מפסוק יד ועד חתימת היחידה הספרותית בפסוק מו ניתנות 'הקללות' ומה שמשלשל מהן ב-33 פסוקים. ואכן, בין פסוק יג לפסוק יד ישנה הפסקה של פרשה פתוחה.

מבנה זה מחלק אפוא את היחידה הספרותית לשני חלקים שאמנם אינם שווים באורכם, אך היחס ביניהם אינו סתמי: הברכות תופסות רבע מן היחידה הספרותית, והקללות – שלושה רבעים.

¹ חתימה זו אינה יכולה להיות חתימה לברכות ולקללות בלבד, שהרי בהן לא ניתנו 'חוקים משפטים ותורות'.

² סעיפים ב-ג שם.

³ זוהי דעתו של רשב"ם בפירושו ל-כ"ו, מו (ודבריו הובאו בסעיף ג של אותו עיון). חשיבותן של המצוות שבפרשת בהר, המהוות תכנית חברתית-כלכלית שמתווה התורה לחייהם הראויים של ישראל בארצם, הוסברה בסעיף ד שם, ובכך נומקה שייכותן של הברכות והקללות למערכת מצוות זו.

⁴ הבחנה זו קיימת גם בחלוקה הארצישראלית לסדרים. להבחנה בין שתי הפרשות במנהגו ישנו ביטוי בשנים מעוברות, ולעתים גם בשנים פשוטות, שבהן קוראים את שתי הפרשות הללו בשתי שבתות. ראה על כל זאת בעיון הנוכח למעלה סעיף א.

⁵ בהיבטים אחדים של הניתוח המבני שיבוא להלן הסתייעתי בעבודתו של אהד זקבך, אשר הוגשה לי בשנת תשנ"ט, במסגרת קורס במכללת יעקב הרצוג.

יחס כמותי זה שבין הברכות לקללות עורר תמיהה כבר בדברי חז"ל. כך נאמר בתנחומא ראה, ד: שלא יאמרו הבריות: כשבא משה לברכנו – מעט בָּרַכְנוּ. וכשבא לקללנו – הרבה קללנו. כיצד? הקללות שבתורת הכהנים שלושים פסוקים חסר אחד⁶. והברכות – אחד עשר! המדרש נתן לשאלה זו פתרונות בדרך הדרש, ואילו מפרשי הפשט ענו על השאלה בדרכים אחדות של פשט. ראב"ע בסוף פירושו לפסוק יג, בחתימת החלק של הברכות, כותב: וריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות, ולא אמרו אמת. רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים ליירא ולהפחיד השומעים. והמסתכל היטב – יתברר לו דברי.

ובכן, לדעתו ההבדל בין הברכות לקללות אינו אלא ברטוריקה, אך לא במהות. הברכות נאמרו בקיצור בדרך של 'כלל', ואילו הקללות – שהן היפך הברכות אך אינן מרובות מהן, נאמרו באריכות ובפירוט. מטרת השינוי הזה בסגנון הצגת הקללות ברור: "ליירא ולהפחיד השומעים", ומכאן חוסר האיזון **הספרותי** בין הברכות לקללות. אולם מה שראה ראב"ע כפירוט שנועד ליירא ולהפחיד, ראה ר' נפתלי הירץ ויזל ב'ביאורי' לספר ויקרא כגילוי חסד א-לוהי לישראל⁷. לאחר הביאו את דברי ראב"ע, הוא מגיב עליהם (בפירושו לפסוק טז):

ויותר מזה (- ממה שאמר ראב"ע) אני אומר: שהברכות רבות מקללות!⁸ ואם תשים לבך לדברינו בעניין מחלוקת (- חלוקת) הברכות והקללות – תבין מריבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו.

בדבריו הקודמים ציין בעל ה'ביאורי' כי הקללות באות בחמישה 'סדרים'. בעוד שהברכות נתונות במסגרת של תנאי אחד "אם בְּחַקְתִּי תִלְכּוּ... וְעֲשִׂיתֶם אִתְּכֶם" (פסוק ג) ותוצאה אחת (פסוקים ד-יב⁹), הרי שהקללות נתונות במסגרת של חמישה מחזורים שבהם **חמישה תנאים ותוצאותיהם**:

מחזור ראשון:	התנאי – יד-טו	התוצאה – טז-יז
מחזור שני:	התנאי – יח	התוצאה – יח-כ
מחזור שלישי:	התנאי – כא	התוצאה כא-כב
מחזור רביעי:	התנאי – כג	התוצאה – כד-כו
מחזור חמישי:	התנאי – כז	התוצאה – כח-לט

נשוב עתה אל דברי רנ"ה ויזל:

שהרי בברכות הבטיח שאם ילכו בחוקותיו, ישיגו מיד סדרי הברכות כולם עד בלי די, ואם כן אם ימאסו בחוקותיו להפר בריתו, היה ראוי שיחולו עליהם מיד הקללות הקשות כולם! ומן הכתובים אנו למדין שגם אם ימאסו ויפרו, לא ישיגו הקללות כאחת, אלא בראשונה יענם בתולדות קלות להחריד, אולי ישוּבו. ואם לא ישוּבו, ישלח בסדר אחד. ואם עדיין לא ישוּבו, ישפטם בסדר השני. ואם יעמדו במרד, ישיגו הסדר השלישי והרביעי, ואם בכל זאת לא ישוּבו, אז תשיגם הקללה הגדולה עד לאין מרפא.

הרי שאריכות הקללות מלמדת דווקא על ארך אפיו של ה', והן מכילות חסד ורחמים!

ג. האפשרות למבנה בן שתי מחציות

המבנה האופייני ליחידות ספרותיות רבות במקרא, וכך הדבר בכל הסוגות הספרותיות הנהוגות בו, הוא מבנה שיש בו שתי מחציות הזדומות זו לזו באורכן והמקיימות ביניהן הקבלה כלשהי. הנסיבות המיוחדות של פרשת הברכות והקללות, כפי שהוסברו בסעיף הקודם, נראות בלתי מתאימות בעליל למבנה מעין זה. ברם ניסיונו מלמד, כי אף במקום שבו המבנה המתבלט של יחידה ספרותית אינו תואם את המקובל¹⁰, יש לבחון עדיין את האפשרות כי לצד החלוקה הניכרת לעין, גם ביחידה כזו יש משמעות לחלוקה לשתי מחציות שיש ביניהן הקבלה. הבה נבחן אפוא את האפשרות הזאת גם במקומנו.

⁶ הפסוקים האחרונים ביחידת 'הקללות' הם פסוקי נחמה, אלא שהגבול בין 'הקללות' לבין 'הנחמה' הבאה לאחריהן אינו ברור, ועוד נדון בו בהמשך עיונו. נראה שהדרשן מחסיר מ-33 הפסוקים רק את הפסוקים הוודאיים שאינם קשורים לקללה, והם פסוקים מב, מד-מה ופסוק החתימה מו.

⁷ דבריו, כמו גם דברי ראב"ע ומדרש תנחומא, הובאו בעיונה של נחמה ליבוביץ ע"ה "הברכות", עיונים חדשים בספר ויקרא', עמ' 441-442. ⁸ אף הדרשן במדרש תנחומא שהבאנו לעיל אומר: "אמר רבי שמואל: מי שמביט בהן, מוצא הברכות יתרות על הקללות", אלא שהוא מוכיח זאת בדרך הדרש, ואילו בעל ה'ביאורי' מראה זאת בדרך הפשט.

⁹ פסוק י"ג מהווה חתימה חגיגית להתחייבות שבברכות: "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִקֵּדִים וְאֲשֶׁר מִטַּת עֲלֵכֶם וְאוֹלָךְ אֶתְכֶם קִוְּמִיּוֹת".

¹⁰ ישנם סיפורים במקרא הנחלקים באופן ברור לשלושה חלקים שווים באורכם. אף בסיפורים כאלה כדאי לבחון את החלוקה לשתי מחציות. כזה הוא, לדוגמה, סיפור המלחמה של שאול ויהונתן בפלשתים בשמ"א י"ג, א – י"ד, מו.

חלוקת הברכות והקללות לפרשות מסורה מאשרת לכאורה את החלוקה שנידונה בסעיף הקודם: החלוקה העיקרית והבולטת, שבה יש הפסק פרשה פתוחה, היא בין פסוק יג – חתימת הברכות, לפסוק יד – תחילת הקללות. ברם החלק העיקרי של פרקנו – חלק הקללות – נחלק אף הוא לשתי פרשיות מסורה, שההבחנה ביניהן פחות בולטת, כיוון שהרווח ביניהן הוא של פרשה סתומה: פרשת המסורה האחת כלולה בפסוקים יד-כו (והיא בת 13 פסוקים), ואילו האחרת כלולה בפסוקים כז-מו (והיא בת 20 פסוקים).

חלוקה זו מפרידה בין ארבעת המחזורים הראשונים של הקללות, לבין המחזור החמישי והגדול מכולן. הגבולות של ארבעת המחזורים הראשונים ברורים – כל אחד מהם פותח במילה "ואם" ומסתיים כשנפתח המחזור הבא אחריו. המחזורים הללו, כולם קצרים – בין שני פסוקים לארבעה כל אחד: 1. פסוקים יד-יז; 2. פסוקים יח-כ; 3. פסוקים כא-כב; 4. פסוקים כג-כו – ואורכם הכולל הוא 13 פסוקים.

המחזור החמישי נפתח בפסוק כז; היכן סיומו? יש קושי לענות על שאלה זו. ברור שפרק כ"ו נחתם בפסוקי נחמה, והללו אינם כלולים במחזור החמישי, אלא שיש קושי לקבוע את הגבול המדויק שבו מסתיימים פסוקי הקללה ומתחילים פסוקי הנחמה, והדבר כרוך בשאלות פרשניות אחדות.

המקום הראשון שמעלה על הדעת כי שם מתחילים פסוקי הנחמה הוא בפסוק לד:

אֲזַ תִּרְצֶה הָאֶרֶץ אֶת שְׂבִתְתֶיהָ כֹּל יְמֵי הַשְּׁמֵה וְאַתָּם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם
אֲזַ תִּשְׁבֹּת הָאֶרֶץ וְהִרְצַת אֶת שְׂבִתְתֶיהָ.

כאן מדובר לראשונה על ריצוי העוון.

ברם, דבר זה קשה: מפסוק לו ואילך ממשיכים פסוקי הקללה במלוא חומרתם: העם הגולה בארצות אויביו ימשיך ליפול "וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם. וְהִנְשָׂאֲרִים בְּכֶם יִמְקוּ בְּעֹנֵם... " (לח-לט). בפסוק מ שוב נראה שמתחילים פסוקי נחמה:

וְהִתְנַדְּוּ אֶת עֹנֵם וְאֶת עֹן אֲבֹתָם בְּמַעַלְם אֲשֶׁר מַעַלּוּ בִי וְאֶף אֲשֶׁר הִלְכוּ עִמִּי בְּקָרִי.

וידוי וחזרה בתשובה הם פתח לגאולה. אך להפתעתנו אנו קוראים בפסוק הבא (מא):

אֶף אֲנִי אֶלֶף עִמָּם בְּקָרִי וְהִבְאִיתִי אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם, אוּ אֲזַ יִכְנַע לְבָבְךָ הָעָרֶל וְאֲזַ יִרְצוּ אֶת עֹנֵם.

חציו הראשון של פסוק זה מחזירנו אל פסוקי הקללה, על אף הווידוי שקדם לו, ואילו בחציו השני אנו מגיעים במפתיע שוב לכניעת הלב ולריצוי העוון.

הרב הופמן מפרש (בעמ' רנו) כי חציו הראשון של הפסוק ממשיך את הווידוי המתואר החל מהפסוק שלפניו. על מה יתוודו ישראל בגלות? (בתוך מירכאות מובאים דברי הרב הופמן):

1. וְהִתְנַדְּוּ אֶת עֹנֵם וְאֶת עֹן אֲבֹתָם...
2. וְאֶף אֲשֶׁר הִלְכוּ עִמִּי בְּקָרִי – "גם זה שייך אל הווידוי"

3. אֶף אֲנִי אֶלֶף עִמָּם בְּקָרִי – "הם יתוודו שעוונותיהם גרמו להם את העונש שהגיע להם"

4. וְהִבְאִיתִי אֶתְכֶם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם – "אינו אלא המשך של 'אף אני אלך' והוא חלק מן הווידוי"¹¹

משמעות הווידוי הזה, שיש בו הודאה על החטא ויש בו צידוק העונש, מסוכמת בחציו השני של הפסוק: "אוּ אֲזַ יִכְנַע לְבָבְךָ הָעָרֶל", ותוצאת כל זאת: "וְאֲזַ יִרְצוּ אֶת עֹנֵם".

נמצא, שבפסוקים מ-מא מתחילה התפנית החיובית: הווידוי וכניעת הלב מביאים לריצוי עוונם של ישראל, ואז באה התגובה הא-לוהית:

מב וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב... וְהָאֶרֶץ אֶזְכֹּר."

בזכירת ה' זאת טמון המפתח לגאולה, אלא שזו כבר אינה מתוארת בפרשתנו.

אף הפסוק הבא, פסוק מג, נראה כמחזירנו אל פסוקי הקללה: "וְהָאֶרֶץ תַּעֲזֹב מִיָּהָם וְתִרְצֶה אֶת שְׂבִתְתֶיהָ בְּהַשְּׁמָה מִיָּהָם וְהִיא יִרְצוּ אֶת עֹנֵם יַעֲזֹב בְּמִשְׁפָּטֵי מִאֲסוֹ וְאֶת חֻקֵּיהָ גָעַלָה נַפְשָׁם". אולם פסוק זה אינו נועד אלא לסכם את שני תהליכי 'הרציייה' שתוארו לפני כן: את העונש על הארץ המתואר בפסוקים לא-לג, עונש שהביא לשממת הארץ ולרציית עוונה כמתואר בפסוקים לד-לה; ואת העונש על העם הגולה המתואר בפסוקים לו-לט, ואשר הביא לווידוי

¹¹ הדוחק בפירושו של רד"צ הופמן הוא זמן העתיד של הפעלים "אֶלֶף", "וְהִבְאִיתִי" (בוי"ו ההיפוך). לוי היה כתוב: 'אף אני הלכתי... ואביא...'. היה פירושו מחזור. מצד שני, פירושו שהמילים בסוף פסוק מ "וְאֶף אֲשֶׁר הִלְכוּ עִמִּי בְּקָרִי" הן חלק מן הווידוי, הוא פירוש שאין להסתפק בו, וכיוון שהמילים "אֶף אֲנִי אֶלֶף עִמָּם בְּקָרִי" נראות כהמשך למילים הקודמות, אם כן צודק הרב הופמן שאף הן שייכות לווידוי. בעיונה של נחמה ליבוביץ ע"ה "הווידוי את עוונם" (עיונים חדשים בספר ויקרא', עמ' 459-466) מובאים פירושים רבים נוספים לקושי שבפסוק מא, וכולם דחוקים.

העם ולרציית עווננו, כמתואר בפסוקים מ-מא. תהליך כפול זה הביא לזכירה כפולה של ה': את אבות העם ואת הארץ – פסוק מב. בפסוק מג בא סיכום כל זאת, ואת הפועל בעתיד "תִּעָזְבֵנִי" יש לפרש כאילו נאמר בעבר 'נעזבה' (בדומה להיפוך זמן הפעלים הנצרך בפסוק מא – ראה בהערה 11).¹²

מדוע אפוא 'רציית הארץ את שבתותיה' בפסוקים לד-לה אינה חלק מפסוקי הנחמה, ורק 'רציית העם את עווננו' בפסוקים מ-מא מהווה את ראשיתם של פסוקים אלו?

קיים הבדל עקרוני בין 'רציית הארץ' לבין 'רציית העם': רציית הארץ היא מטפורה – הארץ אינה עושה דבר כדי לרצות את השמיטות והיובלות שלא נשמרו בה, כשם שגם לא חטאה בכך. רציית העם את שבתותיה נעשית בעצם היותה שוממה. אולם רציית העם את עווננו נעשית בפעולה חיובית של העם – "יְהִי־נִדְוֵי אֶת עֲוֹנֵנוּ". לפיכך מהווים פסוקים לד-לה, העוסקים בשממת הארץ לשם ריצוי שבתותיה, חלק מתיאור החורבן.

אמנם במה שנוגע ל**ארץ** – עצם התמשכותם של החורבן והשממה יש בו יסוד מכפר, אך אין כאן מעשה חיובי אלא מעשה פורענות. רק ויודי **העם** וכניעת לבבו בעקבות גלותו, היא הפעולה החיובית המרצה את עווננו ומביאה לזכירת ה' אותו.

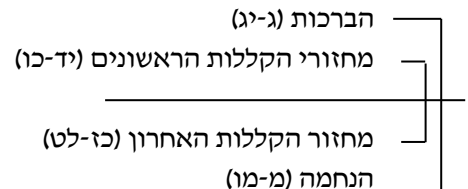
נמצא, שהמחזור החמישי של הקללות משתרע על פני פסוקים כז-לט, ואילו פסוקים מ-מה הם פסוקי הנחמה.¹³ אם כן, המחזור החמישי הוא בן 13 פסוקים – כמספר הפסוקים הכולל של ארבעת המחזורים הראשונים של הקללות. הפסק הפרשה (הסתומה) שבין פסוק כו ל-כז מחלק אפוא את הקללות לשני חלקים דומים באורכם, 13 פסוקים כל חלק. על טעמה של חלוקה זו של הקללות מבחינת תוכן נעמוד בסעיף הבא.

בחינה של מבנה היחידה הספרותית השלמה תגלה עתה כי קו החלוקה הזה, בין פרשת המסורה המסתיימת בפסוק כו לזו המתחילה בפסוק כז, מחלק את היחידה הספרותית השלמה לשתי מחציות דומות באורכן. אמנם המחצית הראשונה (פסוקים ג-כו) עדיפה בארבעה פסוקים על זו השנייה (פסוקים כז-מו). אולם מבחינת מספר המילים עדיפותה אינה כה גדולה (ראה להלן).

המחצית הראשונה מכילה שתי פסקאות: א. הברכות (11 פסוקים); ב. ארבעת מחזורי הקללות הראשונים (13 פסוקים).

אף המחצית השנייה מכילה שתי פסקאות: א. המחזור החמישי של הקללות (13 פסוקים); ב. פסוקי הנחמה והחתימה (7 פסוקים).

המבנה הכיאסטי של היחידה הספרותית מתבלט מייד:

מה שנראה כמפר את שוויון אורכן של שתי המחציות הוא ההפרש בין הפסקאות המצויות בהיקף היחידה: 11 פסוקים של הברכות לעומת 7 פסוקים של הנחמה והחיתום. ולא היא: מבחינת מספר המילים דווקא שני חלקים אלו שווים באורכם: 116 מילים מצויות בברכות ו-117 מילים בפסוקי הנחמה והחתימה!¹⁴

אי-השוויון הכמותי מצוי דווקא בין שני חלקי הקללה: אף שכל אחד מן החלקים הוא בן 13 פסוקים, הרי שבארבעת המחזורים הראשונים המצויים במחצית הראשונה יש 174 מילים, ואילו במחזור החמישי – 148 מילים בלבד.¹⁵

¹² ראה על כל זאת בעיון לפרשת בחוקותי סדרה ראשונה הערה 8.

¹³ ראהי לכך שבפסוק מ מתחילה פסקה חדשה היא שהחל במסוק זה ועד לסוף הפרשה (בפסוק מו) מדובר על העם באופן שיטתי בגוף שלישי, בעוד שמתחילת נאום הברכות והקללות עד פסוק לט מדובר אל העם כנוכח. הסבר אפשרי של הדבר הוא בכך, שווידוי העם ותוצאותיו יהיו בדור רחוק, ולא בדור המוזהר שאם לא ילך בחוקות ה' יחווה את החורבן והגלות, שאליו מדברת התורה בגוף שני כנוכח.

¹⁴ תופעה זו נובעת מכך שבפסוקי הברכות ישנם כמה פסוקים קצרים במיוחד (ג, ז, י, יא, יב) בעוד שפסוקי הנחמה מלאים וארוכים כולם.

¹⁵ הפרש של 26 מילים הוא שווה ערך לאורך שני פסוקים ממוצעים.

האם המבנה הזה של נאום הברכות והקללות המתגלה לפנינו קשור בתוכנו של הנאום ובמשמעותו, והאם הוא תורם דבר להבנתם של אלו?¹⁶

מבנה זה, הנרמז לנו בחלוקת הפרשיות של המסורה, מעורר שתי שאלות:

א. מהו פשר חלוקת הקללות לשני חלקים? האם קיים הבדל מהותי בין ארבעת המחזורים הראשונים הקצרים למחזור החמישי הארוך?

ב. אחדותה של המחצית השנייה גלויה לעין: פסוקי הנחמה נובעים מפסוקי הקללה שקדמו להם (עד כדי כך שיש קושי לקבוע את הגבול ביניהם). האם גם המחצית הראשונה מאוחדת? הרי היא כוללת בתוכה שני חלקים מנוגדים שאינם נובעים זה מזה! ובכן, האם יש קשר מיוחד בין פסוקי הברכה לפסוקי ארבעת המחזורים הראשונים של הקללה, המצדיק לכלול אותן באותה מחצית?

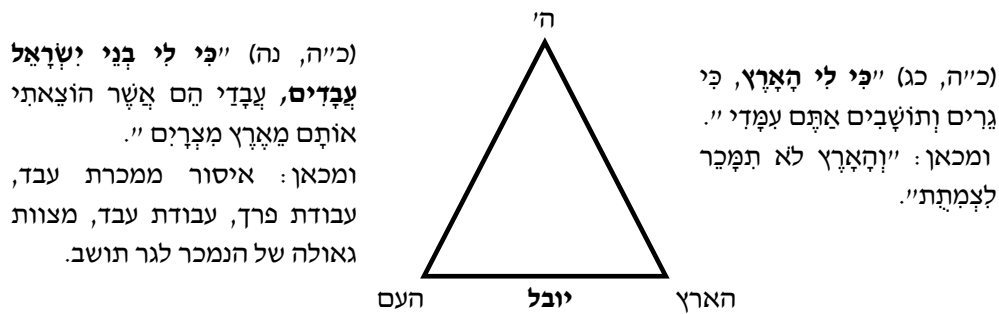
התשובה החיובית לשתי השאלות הללו תעמיד אותנו על המשמעות הכוללת של פרשת הברכות והקללות.

ד. בין ארבעת במחזורים הראשונים לבין המחזור החמישי

מה בין ארבעת מחזורי הקללות הראשונים – הקצרים לבין המחזור החמישי – הארוך? כדי לענות על כך תשובה מלאה עלינו להרחיב מעט את ההתבוננות בפרשות בהר-בחוקות.

שתי הפרשות הללו מבוססות על תפיסת מערכת יחסים שניתן לתאר אותה כמשולש: בראשו ניצב ה' ובבסיסו ניצבים הארץ והעם.

בפרשת בהר מנוסחות **התביעות ההלכתיות** הנובעות ממערכת היחסים המשולשת הזאת, ואילו בפרשת בחוקות מתוארות **התוצאות** השונות מעמידה או מאי-עמידה במערכת התביעות שבפרשת בהר. הבה נמחיש את הדברים בצורה ויזואלית. וראשית נתאר את המשולש בפרשת בהר:

(כ"ה, י) "וּקְרַאתֶם דָּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יֹשְׁבֵיהָ... וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ".

היחס בין ה' לארץ ובין ה' לעם הוא יחס של בעלות. בעלות זאת יוצרת מגבלות ביחסנו אל הארץ וביחסנו איש אל אחיו. אולם מעל ומעבר לכך היא יוצרת את תכנית החיים של העם בארצו – את חוק היובל. חוק זה, על כל פרטיו ודקדוקיו, קובע את אופי הקיום של העם בארצו – את הבטחת האחיזה של כל יחיד בנחלת אבותיו כשהוא בן-חורין. חוק היובל מסדיר את אופי הקיום של העם בארצו מכוח שני העקרונות "כִּי לִי הָאָרֶץ" – "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים".

עתה נעבור למשולש היחסים המתואר בברכות שבפרשת בחוקות:

כאשר עם ישראל יקיים את חוקות ה' ואת מצוותיו – ובעיקר את אלו שבפרשת בהר, יברך ה' את הארץ מברכותיו ויברך גם את העם. ברכה כפולה זו היא שתקבע את אופי ישיבת העם בארצו – את מערכת היחסים ההרמונית בבסיסו של המשולש:

¹⁶ תרומה מסוימת ניתנת לנו מהקבלת פסוקי הברכות בראש הנאום לפסוקי הנחמה שבסיומו, הקבלה המתחייבת ממבנהו הכיאסטי. הקבלה זו רומזת לכך שלאחר התגשמות הקללה וחזרת העם בתשובה תחזור הברית לקדמותה והברכות יוכלו לחזור ולהתקיים. אולם באמת אין דמיון רב בין שני חלקים אלו. מיעוט ההקבלות הלשוניות והענייניות ביניהם נובע מכך שפסוקי הנחמה אינם מתארים את ביטול הקללות וחזרה אל הברכות – אין בהם תיאור של קיבוץ גלויות ושיבה לארץ לשם התיישבות ופריחה בה. 'הנחמה' בפסוקים אלו היא בשינוי היחס של ה' אל עמו בעודו בגלות. רמב"ן עמד על דבר זה ועל ההבדל בין פסוקי הנחמה שלאחר הקללות בפרשת כי תבוא (דברים ל') לבין פסוקי הנחמה בפרשתנו, בביאורו לפסוק טו החל מן "ודע והבין", ופטר את הקושי בדרכו.

שים לב: ברכות ה' את הארץ מרוכזות ברובן בפסוקים ד-ו; ברכות ה' את העם מרוכזות בפסוקים ז-ט ושוב בפסוק יב. אולם הקיום המאושר של העם בארצו – אינו בא בכתוב בפסוקים בפני עצמם, אלא הוא מופיע **כתוצאות** שונות של ברכת ה' את הארץ ואת העם ועל כן הוא משולב בברכות אלו.

ניתן לומר אפוא: כאשר יכיר העם בבעלות ה' על הארץ ועליו עצמו, ויחיה בארצו חיים הרמוניים המביעים את הכרתו הכפולה הזו, כלומר על פי חוק היוכל ושאר החוקים המסדירים את חיי העם בארצו, אז ינהג ה' במאור-פנים ביחס לשני קנייניו – הארץ והעם, ואז גם קיום העם בארצו יהיה שלו ומאושר, ויכלול את הביטוי המוחשי להרמוניה השוררת במשולש היחסים הזה – את משכן ה'.

אולם כאשר יפר העם את מערכת התביעות הנגזרות מבעלות ה' על הארץ ועליו עצמו, כאשר לא יקיים את שבת הארץ ואת היוכל, ויחיה את חייו בארץ שלא בהתאם לתביעות של פרשת בהר, אז תופר ההרמוניה במשולש היחסים שבברכה: ברכות שניתנו לארץ ולעם יינטלו מהם, וקללות יתפסו את מקומן, וממילא ישתנה אופי הקיום של העם בארצו לרעה.

עתה הבה נבחן כיצד מתואר תהליך זה בכל אחד מארבעת המחזורים של הקללה במחצית הראשונה:

מחזור ראשון (יד-יז):

מחזור זה פותח במחלות ביבול – כלומר בפגיעה בארץ:

טז והִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת הַשְּׁחִפָּת וְאֶת הַקְּדַחַת מִכְּלוֹת עֵינִים וּמְדִיבַת נֶפֶשׁ.¹⁷

והוא מסיים בפגיעה בעם:

יז וְנָתַתִּי פָּנִי בְּכֶם וְנִגְפֶתֶם לְפָנֵי אֲבִיבֵיכֶם וְרָדוּ בְּכֶם שְׂנְאֵיכֶם וְנִסְתָּם וְאִין רִדְף אֶתְכֶם.

בין שני אלה מצוי סופו של פסוק טז המקשר בין שתי הפגיעות הללו, ומתאר את הפגיעה בקיום העם היושב בארצו כתוצאה משתי הפגיעות גם יחד:

וְזָרְעֶתֶם לְרִיק זָרְעְכֶם וְאַכְלֶהוּ אֲבִיבֵיכֶם.

מחזור שני (יח-כ):

סדר הפגיעות כאן הפוך. ראשיתו בפגיעה בעם:

יט וְשִׁבְרִיתִי אֶת גְּאוֹן עֲזָכֶם

ומסתבר שהכוונה היא לניצחון האויבים את ישראל, השובר את גאוותם.¹⁸

¹⁷ רוב הפרשנים פירשו פסוק זה כעוסק במחלות באדם, כלומר כפגיעה בעם. אולם ראב"ע מביא פירוש אחר (אף שאינו מסכים עמו): "ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שניים חוליים בזרע (- הארץ), כמו השדפון והירקון". השחפת והקדחת נזכרות גם בקללות שבפרשת כי-תבוא (דברים כ"ח, כב): "בִּשְׁחִפָּת וּבְקַדַּחַת וּבְדַלְקָת... וּבְשִׁדְפוֹן וּבְיִרְקוֹן", וכשם שהשדפון והירקון הם מחלות ביבול כך גם השחפת והקדחת. ראה נוספת לפירוש שהביא ראב"ע הוא מביא מסוף הפסוק במקומו: "וְזָרְעֶתֶם לְרִיק" – משמע שמדובר בהקשר חקלאי. ואנו נוסף: גם האמור באותו פסוק לפני כן על השחפת והקדחת, שהן "מְכֻלוֹת עֵינִים וּמְדִיבַת נֶפֶשׁ" מתאים למחלות ביבול, שהזרע מצפה בכליון עיניים לבוא היבול, אך מחמת המחלות שפגעו ביבול נפשו דואבת מן האכזבה.

¹⁸ יש כאן החמרה ביחס למחזור הקודם: אין כאן רק מגפה לפני האויב אלא גם שבירת רוח העם.

אחר כך באה הפגיעה בארץ:

וְנִתְּתִי אֶת שְׁמֵיכֶם כַּבְּרֹזֶל וְאֶת אֲרָצְכֶם כַּנְּחֹשֶׁה.¹⁹

ואז בא תיאור הפגיעה בקיום העם בארצו:

כ וְתִם לָרִיק כְּחֶכֶם וְלֹא תִתֶּן אֲרָצְכֶם אֶת יְבוּלָהּ...

מחזור שלישי (כא-כב):

ראשית, הפגיעה בארץ:

כב וְהִשְׁלַחְתִּי בְּכֶם אֶת חֵיט הַשָּׂדֶה

ופגיעתה של זו היא בעם:

וְשִׁפְלָה אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת בְּהֵמַתְכֶם וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם

ולבסוף נפגע קיומו של העם בארצו:

וְנִשְׁמוּ דְרָכֵיכֶם.

מחזור רביעי (כג-כו):

ראשית, הפגיעה בעם:

כה וְהִבְאֵתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב לְקָמַת נֶקֶם בְּרִית... וְשִׁלַּחְתִּי דָבָר בְּתוֹכְכֶם וְנִתְּתֶם בְּיַד אוֹיֵב.

אחר כך מתואר הרעב בארץ:

כו בְּשִׁבְרֵי לֶחֶם מְטָה לָחֶם...²⁰

ושתי הרעות הללו משפיעות על קיום העם בארצו. הרעה הראשונה גורמת:

כה וְנִאָּסְפְּתֶם אֶל עָרֵיכֶם

וכך נעזבים השדות והכפרים. הרעה השנייה גורמת:

כו וְאָפוּ עֵשֶׂר נְשִׁים לַחֲמֶכֶם בְּתַנּוּר אֶחָד וְהִשִּׁיבוּ לַחֲמֶכֶם בְּמִשְׁקַל וְאֶכְלֶתֶם וְלֹא תִשְׁבְּעוּ.

הבה נבחן עתה את **המחזור החמישי (כז-לט)**.

ראשית, מסתבר שמחזור זה ממשיך את קודמו. הפורענות הראשונה הנזכרת בו "וְאֶכְלֶתֶם בְּשֵׁר בְּנֵיכֶם, וּבְשֵׁר בְּנֵיכֶם תֹּאכְלוּ" (פסוק כט) היא חסרת כל רקע לכאורה, ועל כן נראה שהרקע הוא מצור האויב המתואר במחזור הקודם: "וְהִבְאֵתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב לְקָמַת נֶקֶם בְּרִית וְנִאָּסְפְּתֶם אֶל עָרֵיכֶם... וְנִתְּתֶם בְּיַד אוֹיֵב". המצור המתמשך והרעב שנגרם בעטיו – משגברו עד ללא נשוא – הביאו לאותה פורענות המתוארת בפסוק כט.²¹ המשך הפורענות בפסוקים ל-לא "וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בְּמֵתֵיכֶם... וְנִתְּתִי אֶת עָרֵיכֶם חֶרֶב וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת מְקֹדְשֵׁיכֶם...". אינו אלא תיאור הניצחון הסופי של האויב, המחריב את הערים, את הבמות ואת המקדשים, לאחר שהמצור הכריע את הנצורים.

המשכיות כזאת לא מצאנו במחזורים הקודמים של הקללות! כל אחד מארבעת המחזוריים הללו עומד בפני עצמו.²²

התוצאה הדרמטית ביותר של ניצחון האויב היא זו המתוארת בפסוקים לב-לג:

וְהִשְׁמַתִּי אֶנִּי אֶת הָאָרֶץ... וְאֶתְכֶם אֲזָרָה בְּגוֹיִם...

אך בכך לא הסתיימה הפורענות: שממת הארץ תימשך זמן רב, במקביל לשיבת העם בגלות (פסוק לד), והעם הגולה יחיה בארצות גלותו חיי פחד נוראים, עד שיאבד בגויים וארץ אויביו תאכל אותו, מלבד שארית שתימק בעוונה (פסוקים לו-לט).

¹⁹ אף כאן יש חמרה ביחס למחזור הקודם: אין כאן מוזיקים חיצוניים של היבול, אלא בצורת הגורמת לשביית הארץ מלתת את יבולה ואת פרותיה.

²⁰ שני המחזוריים – השלישי והרביעי – מכילים את 'ארבעת השפטים הרעים' הנמנים ביחזקאל י"ד, כא בסדר אחר: "... אף כי אֶכְרַעְתָּ שִׁפְטֵי הָרָעִים חֶרֶב וְרָעַב וְחֵיהָ רָעָה וְדָבָר שִׁלַּחְתִּי אֶל יְרוּשָׁלַם לְהִכָּרִית מִמֶּנָּה אֲדָם וּבְהִמָּה".

²¹ השווה למסופר על מצור שומרון במל"ב ו', כח-ל ולאיכה ד', י המתאר את המצור על ירושלים ערב חורבנה.

²² אמנם יש חזרות על פורענויות מאותו סוג, כגון נתינה ביד האויבים (כך פסוקים יז, יט, כה) אך נראה שמדובר באירועים שונים שאין ביניהם המשכיות.

הפורענות שהחלה במחזור הקללות הרביעי הגיע אפוא במחזור החמישי אל תכליתה החמורה ביותר, שאחריה אין עוד החמרה: חורבן וגלות. וכך מגדיר הרב הופמן בפירושו את ייחודו של מחזור זה:

האיום החמישי – אבדן גמור של המדינה, חורבן המקדש ופיזור העם...
גלות היא העונש הקשה ביותר שנועד לאומה. מנותקת מאדמת המולדת ונדחית אל הנכר, לא תוכל לחדש את נעוריה בהיקבצה לעם אחד ובמקום אחד, כי אם יתפזרו אבריה לארבע רוחות העולם, וכך ימשיך כל אחד בפני עצמו את חייו האומללים.

בארבעת המחזורים הראשונים הוכו הארץ והעם, וכתוצאה מפגיעה כפולה זו נפגע אופיו של קיום העם בארצו, אך כל המתואר בהם מתרחש **בשבת העם בארצו**, ועל כן כל המתואר בהם הוא הפיך – ניתן להשבה לקדמותו. בצורת או מגפה לפני אויב הם דברים שיש אחריהם תקומה. אף מצור, קשה ככל שיהיה, עשוי להסתיים בהצלה, כמצור שומרון (מל"ב ו'–ז') או כמצור סנחריב על ירושלים (שם י"ט).

אולם במחזור החמישי הכאת הארץ והכאת העם נעשות לאחר ניתוקם זה מזה. הארץ החרבה, הריקה מבניה, מוכית בשממה מתמשכת וקשה, והעם הגולה מארצו, מוכה בארצות אויביו מכה אחר מכה. פורענות כזאת אינה עוד פורענות זמנית שאחריה ניתן להתאושש. חורבן גמור של הארץ וגלות העם בארצות אויביו הם מכה אנושה שהאפשרות לחזרה ממנה מחייבת שידוד מערכות גמור, הן בנפש העם הנותר לפליטה והן בהיסטוריה האנושית המונהגת על ידי א-לוהי ישראל.

ארבעת המחזורים הראשונים הם אפוא שלבי אזהרה, שנועדו להחזיר את העם בתשובה, ובכך להחזיר לעם את הברכות שנלקחו ממנו. המחזור החמישי אינו עוד בבחינת אזהרה: הוא שלב אל-חזור ובו מתממשת הפורענות הגמורה. מכאן נובע אורכו של מחזור זה ומורכבותו. מחזור זה עומד מול כל קודמיו כשביניהם חוצץ קו ההפרדה בין המחצית הראשונה למחצית השנייה. כמו בסיפור המקראי, כך גם בברכות ובקללות: הדבר המסמן את המעבר למחצית השנייה הוא תפנית דרמטית המשנה את מהלך העניינים שינוי עקרוני.

אלא שדווקא חומרתו המהותית של מחזור זה והתמשכותו על פני תקופה היסטורית ארוכה הן המכילות את זרע השינוי החיובי. מה שלא עשו ארבעת המחזורים הקודמים מצליח לעשות המחזור החמישי. הארץ הנותרת שוממה במשך שנים רבות מרצה בכך את עוון ביטול שבתותיה; העם המוכה בארצות אויביו נכנע ומתוודה על חטאיו, וה' זוכר את בריתו עם העם וזוכר את הארץ, ובכך נרמזת האפשרות לשידוד המערכות ההיסטוריות ששיב את העם הגולה לארצו השוממה, להתחלה חדשה. אלא ששיבה זו היא כבר מחוץ לאופק ההיסטוריה הבא לידי ביטוי בנאום זה.²³

ה. אחדותה של המחצית הראשונה

בסוף סעיף ג שאלנו, האם האחדות המאפיינת את המחצית השנייה של היחידה הספרותית קיימת גם במחצית הראשונה שלה. והרי מחצית זו בנויה משני חלקים – שתי פרשות מסורה – שאינם משתלשלים זה מזה, אלא עומדים בניגוד זה לזה:²⁴

במידה רבה ענינו על שאלה זו כבר בסעיף הקודם: המאחד את שני חלקיה של המחצית הראשונה, והוא עניין מהותי לה המבדיל אותה מן המחצית השנייה, הוא שכל המתואר בה, הטוב והרע, מתרחש בשבת העם בארצו. כתוצאה מכך, מהווים ארבעת מחזורי הקללה במחצית הראשונה בגדר תמרורי אזהרה הניתנים לביטול אם ישוב העם לא-לוהיו וישמע בקולו. ולו כך היה קורה, מה היה אז? אז הייתה הברכה חוזרת! כלומר, הניגוד בין פסקת הברכה לפסקת מחזורי הקללה, מטרתו ביטול הניגוד הזה עצמו! ברקע ארבעת מחזורי הקללה ניצבים

²³ יש קושי רב בכך שפסוקי הנחמה הבאים בסוף היחידה מותירים את העם בגלותו. הרמז היחיד לשינוי המצב מופיע בפסוק החותם את הנאום: "וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאשֵׁינִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהִיטֵל לָהֶם לֹא-לְהִיטֵל אֲנִי ה'". בפסוק זה נרמז שכמו שה' קידש את שמו לעיני הגויים ביציאת מצרים, כך הוא יקדש את שמו בהוצאת ישראל מארצות גלותו.

אפשר שהטעם לכך הוא שתיאור גאולת העם והשבתו לארצו במסגרת פסוקי הקללה יקטין את האפקטיביות של האיום שיש בקללה. שכן אם גם המחזור החמישי הוא הפיך, מה בינו לבין ארבעת קודמיו? לפיכך מסתירה התורה את התיאור של גאולת העם, ורק רומזת שהדבר אכן יקרה, אולם בקושי ולאחר זמן רב.

יש לזכור שאף הקללות בפרשת כי-תבוא אינן מסתיימות בפסוקי נחמה: הללו באים במרחק פרק (כ"ט) המפריד בין סיום הקללות לבנים. ואולי הטעם לכך דומה למה שאמרנו כאן (וראה גם הערה 16 לעיל).

²⁴ המחצית השנייה כולה מהווה פרשת מסורה אחת, כראוי לאחדותה. המחצית הראשונה, לא זו בלבד שהיא בנויה משתי פרשות מסורה, אלא שההפסקה ביניהן היא בפרשה פתוחה.

פסוקי הברכה כאפשרות הניתנת להשבה. דבר זה אינו ניתן להיאמר על המחזור החמישי, כפי שביררנו בסעיף הקודם, ואפילו פסוקי הנחמה החותמים את המחצית השנייה אינם מחזירים את הברכה למקומה.²⁵ הקשר הזה בין פסוקי הברכה לארבעת מחזורי הקללה במחצית הראשונה בא לידי ביטוי גלוי בפסוקים עצמם: כל אחד ממחזורי הקללה פוגע בחלק מן האמור בברכה, ובכך נרמז כי אם ישראל יקחו מוסר וישובו בתשובה, יתוקן אותו החלק שנפגם בברכה, וזו תשוב במלואה. הניגוד, לעתים הוא ענייני ולעתים הוא מתבטא אף ברמה הלשונית. הבה נשווה:

הברכה שנפגמה		ארבעת מחזורי הקללות	
מחזור א			
ה	וְהִשִּׁיג לְכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשְׁיֵג אֶת זֶרַע	טז	וְזָרְעֵתֶם לְרִיק זֶרְעֵכֶם
ט	וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם	יז	וְנִתְתִי פְּנֵי בָכֶם
ח	וְנָפְלוּ אִיבֵיכֶם לַפְּנִיכֶם לְחָרֵב		וְנִגְפְּתֶם לַפְּנֵי אִיבֵיכֶם
ז-ח	וְרָדְפֶתֶם אֶת אִיבֵיכֶם... וְרָדְפוּ מִכֶּם...		וְנִסְפְּתֶם וְאִין רָדַף אֶתְכֶם
מחזור ב			
יג	וְאֶשְׁבֵּר מִטַּת עַלְכֶם וְאוֹלֵף אֶתְכֶם קוּמְמִיּוֹת	יט	וְשִׁבְרֵתִי אֶת גְּאוֹן עֲזָכֶם
ד	וְנִתְתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם		וְנִתְתִי אֶת שְׁמִיכֶם כַּבְּרִזָּל
	וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה	כ	וְלֹא תִתֵּן אֶרְצְכֶם אֶת יְבוּלָה
	וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיו.		וְעַץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פְּרִיו.
מחזור ג			
ו	וְהִשְׁבַּתִּי חֲיָה רָעָה מִן הָאָרֶץ	כב	וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חֵיַת הַשָּׂדֶה
ט	וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם		וְשִׁפְלָה אֶתְכֶם... וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם
מחזור ד			
ו	וְחָרֵב לֹא תַעֲבֹר בְּאֶרְצְכֶם	כה	וְהִבְאֵתִי עֲלֵיכֶם חָרֵב
ט	וְהִקִּימֹתִי אֶת בְּרִיתִי אֶתְכֶם		לְקַמֹּת נָקֶם בְּרִית
ה	וְיִשְׁבַּתְּם לְבִטָּח בְּאֶרְצְכֶם		וְנֶאֱסַפְּתֶם אֶל עַרְיָכֶם
	וְאִכְלֹתֶם לַחֲמִכֶם לְשֹׁבַע	כו	בְּשִׁבְרֵי לְכֶם מִטָּה לָחֶם... וְאִכְלֹתֶם וְלֹא תִשְׁבְּעוּ

האם אף במחזור החמישי של הקללות ניתן להצביע על קשרים ניגודיים לברכות? ישנם מעט קשרים כאלו, אולם ביחס לאורכו של המחזור הזה כמעט ואינם ניכרים:

פסוקי הברכה		המחזור החמישי	
יא	וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֶתְכֶם ²⁶	ל	וְנִעַלְהָ נַפְשִׁי אֶתְכֶם
	וְנִתְתִי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם		וְהִשְׁמוֹתִי אֶת מִקְדָּשִׁיכֶם
		לא	וְלֹא אֶרְיֵחַ בְּרִיחַ נִיחָחְכֶם
יג	וְאוֹלֵף אֶתְכֶם קוּמְמִיּוֹת ²⁷	לו	וְלֹא תִהְיֶה לְכֶם תְּקוּמָה לַפְּנֵי אִיבֵיכֶם

²⁵ ראה הערה 16 והערה 23.

²⁶ השורש גע"ל מופיע ביחידה הספרותית בעוד שלושה מקומות: בראש מחזור הקללות הראשון – "וְאִם אֶת מִשְׁפָּטִי תִגְעַל נַפְשְׁכֶם" (פסוק טו), ופעמיים בפסוקי הנחמה – "וְנִתְתִי חֶקְתִּי גְעֻלָּה נַפְשָׁם" (פסוק מג); "לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתֶּם" (פסוק מד).

²⁷ המילים 'תקומה' ו'קוממיות' הן יחידאיות במקרא.

שני הניגודים הראשונים מלמדים על תחום אחד בברכה המתבטל דווקא בראשיתו של המחזור החמישי: השראת השכינה בישראל באמצעות המשכן והקרבת (פסוקים יא-יב). בבוא שעתה של הפורענות הגמורה במחזור החמישי – תָּרַב המקדש ונפסקת עבודת הקרבנות. ועם ביטול הנוכחות הא-לוהית בקרב העם ובקרב הארץ, מתאפשר הניתוק בין העם לארצו בהמשך המחזור הזה. אולם המכות שמכה ה' את העם ואת הארץ במחזור החמישי אינן עומדות בזיקה לשונית או עניינית לפסוקי הברכה. הסיבה לכך היא שבמחזור זה מנותקים העם והארץ זה מזה, וכל אחד מהם מוכה כשהוא לעצמו. דבר זה כה חמור, שאין הוא עומד כלל בניגוד לברכות. שכן מצען היסודי של הברכות הוא ישיבת העם בארצו, והברכות קובעות את אופי הישיבה הזאת, שתהא מאושרת ונינוחה.

ו. סיכום

נוכחנו אפוא, כי המחצית הראשונה מהווה יחידה מאוחדת שנושאה הוא הברכות וביטול חלקים שונים שלהן בארבעה מחזורים.

המחצית השנייה אינה עוסקת עוד בביטול הברכות שבראשונה, אלא בדבר חמור בהרבה: בגלות העם מארצו ובחורבן השניים, כל אחד בפני עצמו. הנחמה הבאה בסוף המחצית השנייה קשורה דווקא לפורענות המתוארת באותה מחצית, שכן ארבעת מחזורי הקללה הראשונים לא הביאו לכניעת לבבם של ישראל ולחזרתם בתשובה, וממילא לא הובילו הללו לחזרה אל הברכות, אלא אדרבה, הביאו למחזור הקללות החמור מכולם. רק המחזור החמישי הוא שהביא ברבות הימים לתשובה ולווידוי, ומכאן – לנחמה.

חלוקת הברכות והקללות לשתי מחציות מתבררת אפוא, כחלוקה עקרונית בין תיאור מאורעותיו של העם היושב בארצו והשולט בגורלו – להיטיב, להרע ולשוב אל הטובה – באמצעות הבחירה החופשית שניתנה לו, לבין מאורעותיו של העם הגולה מארצו והמאבד את היכולת להשיב את הגלגל לאחור כפי שהיה.

הגלות, שממנה סובלים הן העם המוכה והן הארץ השוממה, היא מצב ממושך וקשה, ורק ה', בזכרו את בריתו עם ישראל, עשוי להפסיקה ולחדש את הקשר בין העם לארצו. מימוש דבר זה בחזרת ישראל לארצו הוא מעבר לאופק התיאור הבא ביחידה זו.²⁸

²⁸ עם סיום העיון נציין כמה מילים מנחות החוזרות ביחידה הספרותית הנידונה ונתאר את פרישתן בה:

א. המילה 'ארץ' בהתייחסות לארץ ישראל חוזרת ביחידה השלמה 14 פעמים. במחצית הראשונה היא מופיעה שמונה פעמים, חמש בברכה ושלוש במחזורי הקללה. במחצית השנייה מופיעה המילה שש פעמים – חמש מהן בתיאור שממתה-שביתתה ואחת בזיכרון ה' אותה: "והארץ אזכור". כנגד שש ההופעות הללו במחצית השנייה, מופיע הצירוף 'ארץ אויביכם' או 'ארץ אויביהם' אף הוא שש פעמים, ובכך מתבטא המצב של מעבר העם מ'ארצכם' השוממה ל'ארץ אויביכם' האוכלת אתכם.

ב. המילה 'אויב' (שלא בצירוף 'ארץ אויב') והמילה 'חרב' מופיעות לאורך היחידה השלמה 7 פעמים כל אחת, הן בברכות והן בקללות, הן במחצית הראשונה והן בשנייה.

ג. התיבה 'אם' מופיעה הן בראש הברכות פעם אחת והן בראש חמשת מחזורי הקללות שבע פעמים.

ד. על השורש גע"ל – ראה הערה 26.

ה. על חזרת השורשים שמ"מ ושב"ת 7 פעמים כל אחד במחצית השנייה – ראה עיונו בסדרה הראשונה עמ' 129 והערות 7-8 שם.

ו. מילה מנחה חשובה, החוזרת בשתי המחציות 7 פעמים (3 בראשונה ו-4 בשנייה) היא המילה 'קרי', שאינה מופיעה עוד בשום מקום אחר במקרא. הפרשנים התלבטו הרבה בפירושה המדויק, וראה אצל נחמה ליבוביץ, 'עיונים חדשים בספר ויקרא', עמ' 466-468.

ז. התיבה 'ברית' חוזרת ביחידה השלמה שמונה פעמים. שלוש פעמים המחצית הראשונה: בברכה "וְהִקְיַמְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם" (פסוק ט), בחטא העם המחזור הקללות הראשון "לְהַפְרֹךְ אֶת בְּרִיתִי" (פסוק טו), ובעונש במחזור הרביעי "תָּרַב נְקַמְתָּ נְקָם בְּרִית" (פסוק כה). במחצית השנייה מופיעה תיבה זו חמש פעמים, וכולן בפסוקי הנחמה.

כל הזכויות שמורות 2010 לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט

ניתן למצוא "טופס אוטומטי להרשמה" באתר שלנו:
<http://etzion.org.il/vbm/subscribe.php>

לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

* ***** *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תש"ע *

* עורך: אייל פישלר *

* ***** *

* בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון *

* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *

* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דואל: office@etzion.org.il *

* ***** *